

УДК 343.288.2

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.20>

ПАВЛЕНКО Т.А., КОВАЛЕНКО О.О.

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРИЗНАЧЕННЯ БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ
ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У СПІВУЧАСТІ****REGARDING THE SPECIFICS OF IMPOSING A MORE LENIENT PUNISHMENT
FOR CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN COMPLICITY**

В статті розглядаються особливості призначення більш м'якого покарання за кримінальні правопорушення вчинені у співучасті. Констатується, що незважаючи на зміни, яких зазнала стаття 69 чинного Кримінального кодексу України, існує певна кількість питань, що вимагають подальшого аналізу та розробки. Визначається, що у сучасній літературі наявна достатня кількість наукових праць у яких досліджувалися як особливості призначення покарання за правопорушення вчинені у співучасті так і питання призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом. При цьому у сучасній правовій літературі абсолютно відсутні наукові праці у яких би досліджувалася практика призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом за кримінальні правопорушення, вчинені у співучасті. При цьому, статистика фіксує, що стаття 69 Кримінального кодексу застосовується достатньо часто при призначенні покарання. Окресленню підлягає застосування даної норми при призначенні покарання за наявності співучасті. У статті аналізується практика призначення покарання, основою якої виступили вирокі суду, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень у відкритому доступі. Констатовано незначну кількість випадків призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом за наявності співучасті. Наведено конкретні приклади застосування ст. 69 Кримінального кодексу України у разі призначення покарання за наявності співучасті та приклади відмови суду застосовувати дану норму. Робиться висновок, що у більшості проаналізованих випадків призначення покарання, суди утримуються від застосування ст. 69 Кримінального кодексу України, оскільки навіть наявність декількох обставин, що пом'якшують покарання, в даному випадку суттєво не зменшують суспільну небезпечність діяння. На підставі аналізу значної кількості судових вироків формулюється також низка додаткових висновків, що дозволяють глибше зрозуміти особливості призначення більш м'якого покарання у випадках, коли кримінальне правопорушення вчинено у співучасті. Аналіз судової практики демонструє, що питання призначення більш м'якого покарання співучасникам вирішується з урахуванням комплексу індивідуальних обставин, що стосуються ролі, поведінки та мотивів кожного з них. Це забезпечує реалізацію принципів справедливості, індивідуалізації покарання та диференціації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: покарання, призначення покарання, призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, принципи призначення покарання, кримінально-правова кваліфікація, співучасть, види співучасників, форми співучасті.

© ПАВЛЕНКО Т.А. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно – правових дисциплін, кримінального права та процесу (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди) orcid.org/0000-0002-6019-1086

КОВАЛЕНКО О.О. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди) <https://orcid.org/0000-0002-0883-9869>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The article examines the peculiarities of imposing milder penalties for criminal offenses committed in complicity. It is noted that despite the changes made to Article 69 of the current Criminal Code of Ukraine, there are a number of issues that require further analysis and development. It is determined that there are a sufficient number of scientific works in contemporary literature that examine both the peculiarities of imposing punishment for offenses committed in complicity and the issue of imposing a more lenient punishment than that provided for by law. At the same time, there are absolutely no scientific works in modern legal literature that examine the practice of imposing lighter penalties than those provided for by law for criminal offenses committed in complicity. At the same time, statistics show that Article 69 of the Criminal Code is applied quite often when imposing penalties. The application of this provision when imposing punishment in cases of complicity should be outlined. The article analyzes the practice of imposing punishment, based on court judgments contained in the Unified State Register of Court Decisions, which is publicly available. It has been established that there are few cases of imposing a lighter punishment than that provided for by law in cases of complicity. Specific examples of the application of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine in cases of imposing punishment for complicity and examples of the court's refusal to apply this provision are given. It is concluded that in most of the analyzed cases of sentencing, courts refrain from applying Article 69 of the Criminal Code of Ukraine, since even the presence of several mitigating circumstances in this case does not significantly reduce the social danger of the act. Based on the analysis of a significant number of court rulings, a number of additional conclusions are also formulated, allowing for a deeper understanding of the peculiarities of imposing a more lenient punishment in cases where a criminal offense was committed in complicity. An analysis of judicial practice shows that the issue of imposing a more lenient punishment on accomplices is decided taking into account a complex of individual circumstances relating to the role, behavior, and motives of each of them. This ensures the implementation of the principles of justice, individualization of punishment, and differentiation of criminal responsibility.

Key words: *punishment, sentencing, imposing a lighter punishment than that provided for by law, principles of sentencing, criminal law classification, complicity, types of accomplices, forms of complicity.*

Вступ. Чинний закон про кримінальну відповідальність передбачає можливість призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, що підтверджує реалізацію принципу гуманізму у сучасному кримінальному праві України. Незважаючи на нібито правову однозначність ст. 69 КК України яка регулює призначення більш м'якого покарання не дивлячись на те, що після прийняття чинного КК України положення ст. 69 неодноразово піддавалася змінам і доповненням, її навряд чи можна вважати досконалою та такою, що не містить так званих «підводних каменів» [1, с.4 26]. Аналіз сучасної літератури свідчить про те, що незважаючи на увагу, яка приділялася дослідженню як призначенню більш м'якого покарання ніж передбачено законом так і призначенню покарання за вчинення правопорушення у співучасті, досі не було у наукових роботах простежено поєднання даних факторів при призначенні покарання. Тим не менш, аналіз практики призначення покарання дозволить виявити певні тенденції у цьому напрямку та зробити узагальнення що можуть бути корисними як для теорії кримінального права, так і для правозастосування.

Теоретичним базисом для проведення дослідження у окресленому напрямку слугуватимуть роботи учених, які опікувалися як проблематикою призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, так і призначення покарання за наявності співучасті. Серед таких учених можна виділити: Бабанли Р., Коновальчик Є.О., Копйову І.А., Рябчинську О.П., Стоматова Е.Г., Яценка А.М.

Постановка завдання. Метою даної статті є окреслення тенденцій та узагальнення практики призначення більш м'якого покарання за кримінальні правопорушення вчинені у співучасті.

Результати дослідження. Аналіз сучасної практики призначення покарання свідчить про достатньо поширене застосування правил, що передбачають призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, що дозволяє зробити висновок про значний вплив даного субінституту на призначення покарання.

Незважаючи на відсутність комплексної статистики за останні роки, статистика попередніх періодів часу свідчить про достатньо широке застосування цієї норми. «Так, у 2018 р.

пом'якшення покарання на підставі цієї норми було застосовано до 1 964 засуджених, що становило приблизно 2,7% від загалу засуджених (73 659 осіб), у 2017 р. – 3,7%. Зокрема: за злочини невеликої тяжкості – 98 особам (0,4% від загалу засуджених) (у 2017 р. – 1,6%); середньої тяжкості – 480 особам (1,1%) (у 2017 р. – 1,6%); тяжкі – 1 212 особам (4,65%) (у 2017 р. – 7%); особливо тяжкі – 174 особам (13,5%) (у 2017 р. – 15%). Аналіз видів злочинів показав, що загалом пом'якшення покарання за 2017–2018 рр. відбувалося пропорційно, у середньому від 1,6% до 5% у 2017 р. та від 1,35% до 3,8% у 2018 р. Традиційно широким застосуванням ст. 69 КК є щодо таких категорій злочинів: проти власності – 869 осіб (2%); у сфері обігу наркотичних засобів – 340 (3,35%); проти життя та здоров'я особи – 68 осіб (1,35%); проти громадської безпеки – 121 особа (3,6%); проти безпеки руху й експлуатації транспорту – 93 особи (2,6%); проти громадського порядку та моральності – 53 особи (3,4%); у сфері господарської діяльності – 33 особи (3,8%) та ін. Проте щодо окремих категорій злочинів тенденція є іншою. Наприклад, за злочини проти порядку несення військової служби у 2018 р. покарання пом'якшено 10% засуджених, у 2017 р. – 18% (зокрема, за злочин, передбачений у ч. 4 ст. 407 КК – 11,5%; у 2017 р. – 21%); за незаконне виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їхніх аналогів (ст. 307 КК) покарання пом'якшено 32% засуджених (у 2017 р. – 35%), а за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів (ст. 305 КК) – 77,5% засуджених (у 2017 р. – 75%)» [2, с. 207-208].

Чинна ст. 69 КК України виглядає достатньо комплексною оскільки чітко визначає підстави і порядок призначення більш м'якого покарання. Так, воно може бути призначене за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. В даному випадку з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене статтями 403, 405, 407, 408, 429, 437-439, 442, 442-1 Кримінального кодексу України, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, за катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кримінального кодексу за це кримінальне правопорушення.

Виходячи із змісту наведеної статті, можна зробити висновки про можливі варіанти пом'якшення покарання: призначення виду основного покарання нижче від найнижчої межі, передбаченої санкцією статті; призначення більш м'якого виду основного покарання, що не зазначене у санкції статті.

Незважаючи на значну увагу, яка приділялася ученими дослідженню порядку призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, аналізу застосування цього субінституту при призначенні покарання за співучастю увага майже не приділялася.

Вважається, що при призначенні більш м'якого покарання ніж передбачено законом в даному випадку має свої особливості. Про це можна зробити висновок в тому числі із положень, висловлених суддею Верховного Суду у Касаційному кримінальному суді Яковлєвою Світланою, яка зазначила, що «При призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), необхідно враховувати наявність зв'язку між пом'якшуючими обставинами і метою та/або мотивами злочину, роллю, яку виконувала особа, визнана винуватою у вчиненні злочину, її поведінкою під час вчинення злочину та іншими факторами, які безпосередньо впливають на суспільну безпеку злочину та/або небезпечність винуватця. Окрім того, необхідно встановити, що відповідні пом'якшуючі обставини істотно знизили тяжкість вчиненого злочину. Обставини (сукупність обставин), які пом'якшують покарання, повинні бути не лише формальними, а мають стосуватися конкретних ознак складу кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується засуджений, а також обставин його вчинення, безпосередньо впливаючи на суспільну небезпеку кримінального правопорушення, та/або особи, яка його вчинила (зокрема, ролі особи у вчиненні кримінального правопорушення, її поведінки під час виконання об'єктивної сторони, мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення). Якщо засуджений у співучасті з іншими особами, які були озброєні вогнепальною зброєю, вчинив розбій із проникненням у житло, безпосередньо не застосовував насильство до потерпілих, то це характеризує ступінь його участі у вчиненні розбою, однак не може враховуватися як обставина, що пом'якшує покарання, під час

вирішення питання про можливість застосування ст. 69 КК» [3, с. 17-18]. Таки чином, Яковлева С. ставить низку питань, що стосуються призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом при вчиненні кримінального правопорушення у співучасті: 1. роль, яку виконувала особа при вчиненні діяння у співучасті; 2. неврахування як пом'якшуючої обставини незастосування зброї під час вчинення розбою у співучасті із іншими особами. Але, видається цими питаннями застосування ст. 69 КК України при призначенні покарання за вчинення кримінального правопорушення у співучасті не обмежуються. Як видається, краще за все висвітлити проблемні питання можна за допомогою аналізу практики правозастосування.

Так, у вироку Соснівського районного суду м. Черкаси у Справі 712/9661/20 особою було призначено покарання за вчинення декількох правопорушень вчинених у співучасті. «Дії ОСОБА_5 суд кваліфікує за: -ч. 2 ст. ст. 185 КК України, як таємне викрадення чужого майна (крадіжка), вчинена повторно та за попередньою змовою групою осіб; -ч. 2 ст. 190 КК України, як заволодіння чужим майном шляхом обману (шахрайство), вчинене повторно та за попередньою змовою групою осіб». При цьому «При призначенні покарання суд враховує ступінь тяжкості злочинів, особу обвинуваченої, яка на обліках в лікаря психіатра та нарколога не перебуває, раніше не судима. Обставини, які пом'якшують покарання обвинуваченої: щире каяття, часткове відшкодування завданого збитку. Обставини, які обтяжують покарання обвинуваченої: вчинення злочину щодо осіб похилого віку. Враховуючи ступінь тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, особу обвинуваченої, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, суд вважає, що виправлення обвинуваченої можливе при призначенні покарання у вигляді позбавлення волі, без реального відбування покарання із застосування іспитового строку» [4]. Із наведеного вироку можна зробити висновок про те, що факт вчинення правопорушення у співучасті, наявність декількох обставин що обтяжують покарання нівелюють можливість урахування обставин, що пом'якшують покарання і підтверджують необов'язковість застосування призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом відносячи його до варіантів прояву судової дискреції.

Навіть при відсутності обтяжуючих обставин і наявності декількох пом'якшуючих обставин суд може прийти до висновку про відсутність можливості застосувати ст. 69 КК України. Так у вироку Обухівського районного суду Київської області було зазначено: «Призначаючи обвинуваченим покарання, суд враховує ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, особу винних та їх відношення до скоєного, обставини справи, що пом'якшують та обтяжують покарання, досудову доповідь органу з питань пробації. Обставинами, що пом'якшують покарання обох обвинувачених суд вважає щире каяття, для ОСОБА_7 також активне сприяння розкриттю злочину, для ОСОБА_8 добровільне відшкодування заподіяної шкоди...Обставини, що обтяжують покарання обох обвинувачених відсутні. Підстав для застосування положень ст. 69 КК України суд не вбачає» [5]. Окремої позитивної оцінки заслуговують випадки чіткого аргументування судом причин незастосування ст. 69 КК України, так у вироку суду було зазначено: «призначаючи покарання, суд не вбачає підстав для застосування положень ст. 69, 74, 75 КК України та враховує при цьому, що метою покарання має стати його перевиховання та виправлення, попередження вчинення нових кримінальних правопорушень. Наявності кількох обставин, які пом'якшують покарання не вбачається, так час як і обставин, які істотно зменшують знижують ступінь тяжкості вчиненого, адже ОСОБА_6 у лютому 2023 року отримала обвинувальний вирок за вчинення тяжкого злочину проти власності, вчиненого в період дії воєнного стану та мала усвідомити подальші ризики майбутнього недотримання вимог кримінального закону» [6].

Окрім того, достатньо частими є випадки застосування положень ст. 69-1 КК України «Призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання» при призначенні покарання за правопорушення вчинене у співучасті. Так, призначаючи покарання, суд зазначив: «Судом встановлено, що ОСОБА_5 щиро розкався у вчиненому, провини визнав у повному обсязі, добровільно відшкодував потерпілим завдану шкоду. На наркологічному чи психіатричному обліках обвинувачених не знаходиться. Обтяжуючих обставин судом не встановлено. Як обставину, що характеризує особистість обвинуваченого, суд враховує також належне виконання попереднього вироку. Таким чином, при визначенні покарання варто керуватись вимогами ст. 69-1 КК України. З урахуванням вчинення злочину у співучасті, суд при визначенні покарання також враховує вимоги ст. 68 КК України. На підставі вище наведеного, тяжкості вчиненого, суд дійшов висновку, що необхідним і достатнім для виправлення та перевиховання обвинуваченого буде призначення покарання у виді позбавлення волі, із звільненням від відбування призначеного покарання з випробуванням» [7].

Окрім цього слід відмітити, що призначаючи покарання за співучастю – суд індивідуалізує покарання, виявляючи і фіксує підстави для призначення більш м'якого покарання відносно кожної конкретної засудженої особи і відносно кожного вчиненого нею діяння. Так, згідно із вироком Глибочкий районний суд в Чернівецькій області зазначив: «призначаючи вид та міру покарання обвинуваченому ОСОБА_6, суд враховує його повне визнання вини, те, що він вчинив злочин, який відноситься до категорії умисних тяжких злочинів, вчинений в співучасті з іншими особами та бере до уваги системний характер і кількість епізодів злочинної діяльності. При цьому суд також враховує, що ОСОБА_6 є раніше не судимим, на даний час офіційно працює, позитивно характеризується по місцю проживання, має на утриманні двох малолітніх дітей, у нарколога та психіатра на обліку не перебуває, а також відсутність претензій морального та матеріального характеру з боку потерпілих. Обтяжуючих покарання обставин судом не встановлено. Обставинами, що пом'якшують покарання обвинуваченому ОСОБА_6, згідно ст.66 КК України, суд визнає шире каяття, активне сприяння розкриттю злочину та добровільне повне відшкодування завданого збитку. З огляду на викладені вище обставини, суд вважає, що виправлення та перевиховання обвинуваченого ОСОБА_6 є неможливим без ізоляції від суспільства. Разом з тим, відповідно до ч. 1 ст. 69 КК України за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного, суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційний злочин, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин. Виходячи з наведеного, з урахуванням даних про особу ОСОБА_6 а також вказаних вище обставин, які визнані судом такими, що пом'якшують покарання обвинуваченому ОСОБА_6 та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, беручи до уваги його поведінку, спрямовану на ліквідацію негативних наслідків своєї злочинної діяльності, суд приходять до висновку, що покарання, визначене в межах санкції ч. 3 ст. 185 КК України, є надто суворим в даному конкретному випадку, а тому вважає за необхідне призначити покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції ч. 3 ст. 185 КК України, оскільки саме таке покарання є необхідним та достатнім для виправлення обвинуваченого та запобігання вчиненню ним та іншими особами нових злочинів у майбутньому [8]. Аналізуючи даний вирок можна побачити, що суд докладно проаналізував підстави застосування ст. 69 КК України до кожної особи яка діяла в межах співучасті при вчиненні кримінального правопорушення.

В інших випадках, розглядаючи можливість застосування ст. 69 КК України до кожної особи окремо, суд тим не менш, приймає об'єднане рішення щодо застосування положень ст. 69 одразу до декількох суб'єктів. Так, у вирокі було зазначено: «за змістом ч.1 ст. 69 КК України за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за це кримінальне правопорушення. Наведені обставини, що пом'якшують покарання ОСОБА_3 та ОСОБА_4, дані про їх особу, дають суду підстави для застосування положень ст.69 КК України і перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції частини 4 статті 187 КК України, у виді пробаційного нагляду відповідно до ст. 101 КК України» [9].

Висновки. Аналіз практики призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом при вчиненні кримінальних правопорушень у співучасті дозволив зробити декілька узагальнюючих висновків.

1. Факт вчинення кримінального правопорушення у співучасті значною мірою впливає на можливість призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом. Факт вчинення правопорушення у співучасті значною мірою підсилює суспільну небезпеку, а отже навіть за наявності декількох пом'якшуючих обставин суди приходять до висновку про неможливість застосування положень ст. 69 КК України.

2. Виявлена значні кількість випадків застосування положень ст. 69-1 КК України при наявності декількох пом'якшуючих обставин при неможливості застосування положень ст. 69 КК України.

3. При призначенні покарання суди здебільшого індивідуалізують можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом відносно кожного із суб'єктів що діяли у співучасті, що відповідає принципу індивідуалізації покарання.

4. Найбільш часто враховуваними пом'якшуючими обставинами при призначенні більш м'якого покарання ніж передбачено законом за наявності співучасті є щире каяття та відшкодування завданих збитків і усунення заподіяної шкоди.

Список використаних джерел:

1. Скоблик Х.В. Призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом: проблеми правового регулювання. *Закарпатські правові читання*. Том 1. Заг. 426–430. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/068bf68f-8b44-4098-90ef-fdc7710b4c03>

2. Рябчинська О.П. Призначення більш м'якого покарання ніж передбачено законом, на підставі ст. 69 Кримінального кодексу України: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 207–210. URL: http://lsej.org.ua/4_2019/58.pdf.

3. Яковлева С. Проблемні питання, що виникають при призначенні покарання. *Аналіз практики Верховного Суду*. С. 17–18. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_06_Prezent_Yakovlava_Pruznach_pokaran.pdf

4. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси у Справі №712/9661/20 від 29 липня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98627398>

5. Вирок Обухівського районного суду Київської області у Справі № 362/6909/19 від 18 березня 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88271546>.

6. Вирок Голосіївського районного суду міста Києва у Справі № 752/18078/23 від 16.11.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114980916>

7. Вирок Приморського районного суду м. Одеси у Справі № 522/12539/2 від 21 вересня 2021 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99846416>

8. Вирок Глибочького районного суду в Чернівецькій у Справі № 715/1531/19 27.09.2019 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84574519>

9. Вирок Лубенського міськрайонного суду Полтавської області у Справі № 539/5704/23 від 01 серпня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129235939>

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025